

Enciklopedija slovenske kulturne zgodovine na Koroškem – nekaj misli znanstvenega urednika ob njenem izidu

Bojan-Ilija Schnabl

Encyclopedia of the Slovenian Cultural History in Carinthia, From Early Times to 1942 – Thoughts of its Scientific Editor on the Occasion of its Publishing.

The Encyclopedia of the Slovenian Cultural History in Carinthia, published by Katja Sturm-Schnabl and Bojan-Ilija Schnabl, is a modern genuine interdisciplinary and intercultural scientific research work on regional Slovenian and intercultural processes in Carinthia (Austria) published in German language. It is considered as a “magnum opus” which strives to be a contribution to the European scientific discourse. The Encyclopedia has over 1000 entries of more than 160 authors from different scientific backgrounds (from Austria, Slovenia, Italy, Germany, France, Russia and the USA). Specific perspectives and focuses provide new, relevant scientific findings. Its structured form gives on one hand an easy access to single research findings while at the same time reveals additional meta-levels and further dimensions of knowledge.

Keywords: Encyclopedia, Slovenes from Carinthia, cultural history, Austria, interdisciplinary and intercultural scientific fundamental research, terminology

Enciklopedija slovenske kulturne zgodovine na Koroškem, od začetkov do leta 1942¹ izdajateljev Katje Sturm-Schnabl in Bojana-Ilije Schnabla je sodobno izvirno interdisciplinarno in medkulturno znanstvenoraziskovalno delo o regionalnih slovenskih in medkulturnih procesih zlasti na Koroškem. Po oceni mnogih je »magnum opus« oz. »monumentalno delo«, napisano z evropsko vizijo. Želi biti prispevek k evropskemu znanstvenemu in medkulturnemu diskurzu. Z enciklopedijo smo si koroški Slovenci – ob sodelovanju in podpori številnih lokalnih in mednarodnih strokovnjakov – pisali svojo kulturno zgodovino sami in si jo hkrati znova prilastili.

Enciklopedija vsebuje nad 1000 gesel ter skupaj s konceptualnimi oz. redakcijskimi kazalkami nad 2200 vnosov. Pri njenem nastajanju je sodelovalo več kot 160 avtorjev in avtoric z različnih znanstvenih področij in kulturnih ozadij in držav (Avstrija, Slovenija, Italija, Nemčija, Francija, Rusija in ZDA). Napisana je v nemščini in razkriva različne perspektive in težišča kot odziv na splošni družbenopolitični in znanstveni diskurz. Enciklopedično

¹ Katja Sturm-Schnabl, Bojan-Ilija Schnabl (Herausgeber / izdajatelja): *Enzyklopädie der slowenischen Kulturgeschichte in Kärnten/Koroška, von den Anfängen bis 1942*. Wien – Köln – Weimar, Böhlau Verlag, 2016, 1. zv. A–I, 2. zv. J–Pl, 3. zv. Po–Ž, 1603 str. (wissenschaftliche Redaktion / znanstvena urednika: Bojan-Ilija Schnabl, Katja Sturm-Schnabl; Fotoredaktion / urednik slikovnega gradiva: Bojan-Ilija Schnabl; technische Redaktion / tehnični urednik: Bojan-Ilija Schnabl) (v nadaljevanju ESKK).

strukturirana oblika po eni strani olajša dostop do razpoložljivih znanstvenih izsledkov in novih relevantnih spoznanj, hkrati pa nudi preko povezovanja različnih gesel dodatno metaraven in nadaljnje dimenzije znanja.

Ker je enciklopedija in njena dvojezična terminologija zasnovana medkulturno, je zanimiva tudi za Slovence iz Slovenije. Zato želi tudi prispevati k razvoju slovenske splošne in strokovne terminologije v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ)² ter vnašati v slovenski znanstveni prostor nove in inovativne znanstvene koncepte.

Enciklopedija obsega tri zvezke, skupno 1603 strani velikega formata, in je opremljena s številnimi izvirnimi slikami, dodatne dimenzije branja pa ponujajo sodobne QR-kode. Izšla je leta 2016 pri avstrijsko-nemški znanstveni založbi Böhlau.

Ob njenem izidu je bil odziv širše javnosti zelo pozitiven. Vincenc Gotthardt je v članku v cerkvenem listu Krške škofije *Nedelja* med drugim izrazil prepričanje, da je »koroški spomin zdaj jasnejši«. ³ Wilhelm Wadl, direktor Koroškega deželnega arhiva v Celovcu, pa je ob predstavitvi *Enciklopedije slovenske kulturne zgodovine na Koroškem* pred številčno publiko v Koroškem deželnem arhivu dejal (prevajam):

*Kar je sedaj pred nami, je temeljno delo o kulturni zgodovini Koroške, ki sega daleč preko meja slovenske narodne skupnosti. ... Časi, ko so se ljudje prepirali o temah, kot so etnogeneza Karantancev, ustoličevanje vojvodov ali vindišarske teorije, očitno spadajo v preteklost. Nova doba strokovnega in plo-dnega diskurza se oznanja s tem delom. Tudi če še ostajajo različna stališča in bodo verjetno tudi še ostala.*⁴

Primus Heinz Kucher, prav tako avtor prispevkov enciklopedije, je menil tako (prevajam):

*Najprej pristrčno čestitam k izidu enciklopedije, ki je gotovo mejnik v znanstveni obdelavi kulturnega življenja slovenske narodnostne skupnosti na Koroškem in ki močno sije preko njenih meja.*⁵

Uradni list osrednje južnokoroške občine Štalenska gora, kjer so nekoč živeli kosezi in od koder sicer izdajatelj in urednik enciklopedije izhaja, uradno pa Slovenci tam

² Prim.: <http://www.fran.si/>; <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>.

³ »Koroški spomin je zdaj jasnejši, Katja Sturm-Schnabl in Bojan-Ilija Schnabl sta izdala Enciklopedijo slovenske kulturne zgodovine na Koroškem do leta 1942«. V: *Nedelja, cerkveni list Krške škofije*, štev. 20, 15. maja 2016, str. 4–5.

⁴ »... Was nunmehr vorliegt, ist ein weit über die slowenische Volksgruppe hinausgehendes Grundlagenwerk zur Kulturgeschichte Kärntens. ... Die Zeiten, wo man sich über Themen wie Ethnogenese der Karantanen, Herzogseinsetzung oder Windischentheorie befelegte, gehören offenkundig der Vergangenheit an. **Ein neues Zeitalter eines sachlichen und fruchtbaren Diskurses kündigt sich damit an.** Auch wenn zu einzelnen Themen Auffassungsunterschiede bestehen und wohl auch bestehen bleiben werden ...« Cit.: <https://cba.fro.at/317188> (16.7.2016).

⁵ »... Zunächst meine herzliche Gratulation zum Erscheinen der Enzyklopädie, die wohl als Meilenstein in der wissenschaftlichen Erschließung des kulturellen Lebens der slowenischen Volksgruppe in Kärnten/Koroška mit großer Ausstrahlung darüber hinaus zu sehen ist.«

nimamo nobenih posebnih kolektivnih manjšinskih pravic, je posvetil enciklopediji viden članek, ki jo promovira, ob tem pa izpostavlja, kako je tudi občina primerno zastopana.⁶

»Enciklopedija sliši v vsak dom,« je po domače povedal neki Podjunčan, ki si je enciklopedijo »že kupil« in jo »deloma tudi že bral«. Kmetu z Lipe pri Vrbi pa je posebej všeč bogato slikovno gradivo.

Takšne in podobne so pohvale in ocene, ki so tem bolj dragocene, ker pridejo ali od nemško govorečih sodeželanov in strokovnjakov ali pa od domačinov bukovniškega⁷ navdiha.

Od vizije do realizacije

Prvotno zamisel oz. vizijo enciklopedije je imela univerzitetna prof. dr. Katja Sturm-Schnabl, ki se je celo strokovno življenje zavzemala za ustanovitev primernih sistemati-ziranih delovnih mest na dunajski univerzi in si po dolgih letih prizadevanj vsaj za prvo fazo od leta 2006 naprej zagotovila določena finančna sredstva od Avstrijskega sklada za znanstveno raziskovanje (FWF) ter podporo Avstrijske akademije znanosti (ÖAW). Sredstva za projekt, načrtovano triletni, so že zdavnaj usahnila, vendar je enciklopedija zacvetela z novimi kulturnozgodovinskimi dimenzijami čisto v bukovniški tradiciji kulturnih aktivistov, ki so tako značilni za slovenski živelj na avstrijskem Koroškem.

Delo ni »samo« – že to bi bilo veliko – seštevek posameznih gesel in avtorjev. Enciklopedija nosi tudi uredniški **pečat in vizijo**, zlasti ker je nastala izven kateregakoli običajnega institucionalnega omrežja. Če jo primerjamo z *Enciklopedijo Slovenije* (ES), lahko vidimo, koliko imata obe enciklopediji »avtorjev« (nem. *Beiträger*, torej avtorjev prispevkov oz. gesel), vendar ima ES veliko članov raznih strokovnih uredniških odborov. Le-teh pri naši enciklopediji ni bilo, ker je bila enciklopedija zamišljena kot osebni projekt s finančnimi sredstvi avstrijskega sklada FWF. Iz perspektive sodobnega menedžmenta znanja sva kot znanstvena urednika torej uporabljala t.i. *crowd intelligence* in sistem *peer readinga*.

Posebna zahvala velja zato vsem avtoricam in avtorjem prispevkov, ki so tudi po usihanju sredstev projekt enciklopedije še naprej podpirali in napisali večji del prispevkov ali delovali kot recenzenti. In to velja tako za avstrijske avtorice in avtorje kot tudi za številne avtorice in avtorje iz Slovenije, Nemčije idr. Gotovo je končni rezultat strokovne enciklopedije evropskega formata nadvse dostojno in prestižno plačilo. Vsekakor je za mnoge že samo dejstvo, da je enciklopedija sploh izšla, pravi čudež, kajti tega ni bilo pričakovati po nobenih standardih. Zato je zahvala za vso človeško podporo tem bolj iskrena.

Enciklopedijo so med nastajanjem večkrat zelo pozitivno ocenile zunanje neodvisne strokovne komisije in žirije. Tako sta Avstrijski sklad FWF in Avstrijska akademija znanosti (ÖAW) projekt ocenila pred začetkom, kasneje pa še enkrat ob odobritvi največjega deleža sredstev za tisk. Takrat FWF ni zahteval niti najmanjše spremembe ali obdelave rokopisa, kar je za naju pomenilo še posebno priznanje. Enako je storila tudi znanstvena založba Böhlau

⁶ "Enzyklopädie der slowenischen Kulturgeschichte in Kärnten/Koroška, von den Anfängen bis 1942", v: *Amtliches Mitteilungsblatt der Marktgemeinde Magdalensberg*, letnik 26, april 2016, štev. 44, str. 23, http://www.magdalensberg.gv.at/_Resources/Persistent/c660c7da0682a999baef13fa7a1035fe30c6b601/Gemeindezeitung-1-2016.pdf.

⁷ Glej opredelitev pojma *bukovništvo* v uvodnem in preglednem geslu ESKK o slovenski kulturni zgodovini na Koroškem: Bojan-Ilija Schnabl: *Kulturgeschichte, slowenische in Kärnten / Koroška*.

na začetku našega sodelovanja ter pred konkretnimi pripravami za tisk. Temu je seveda treba še prišteti kakovosten trajni notranji znanstveni menedžment urednikov in recenzentov.

Kdo so avtorji prispevkov oz. gesel?

Avtorice in avtorji gesel prihajajo iz Avstrije, Slovenije, Italije, Nemčije, Francije, Rusije in ZDA in se jim lahko le skupno zahvalim ter jih v okviru pričujočega prispevka ne morem vseh posamično omeniti. V Avstriji je izdajateljema uspelo pritegniti številne strokovnjake raznih znanstvenih obzorij, tako tudi nemško govoreče Korošce. Tudi pomembne uradne in zasebne koroške ustanove smo lahko vključili v nastanek enciklopedije in s tem potrdili in poglobili novo kakovost regionalnega medetničnega družbenega dialoga. Direktor Wadl je ob predstavitvi knjige poudaril, kako je jezik enciklopedije zmeren, tudi pri temah, o katerih so se nekoč bile srdite ideološke bitke.

Nekateri med koroškimi avtorji imajo vsaj delno slovenske prednike in to razumejo kot integrativni del svoje lastne zgodovine, kar nekoč ni bilo povsem samoumevno. Peter Wiesflecker, ravnatelj avstrijskega Štajerskega deželnega arhiva, je tako dal na razpolago svoj osebni arhiv iz Zahomca, kar je omogočalo povsem nova dognanja na podlagi arhivskega gradiva. Z njim in vsemi ostalimi strokovnjaki se je razvijal izredno zanimiv **znanstveni diskurz**. Številni so tudi avtorji iz Slovenije iz raznih ustanov in strok, nekateri so posebej povezani s tistim delom zgodovinske dežele Koroške, ki danes pripada Sloveniji, drugi imajo korenine na današnjem avstrijskem Koroškem, številni delujejo v Ljubljani ali Mariboru. Kot prisposodbo razvoja znanstvenega dialoga in znanstvene misli bi lahko navedel sodelovanje z Danijelom Grafenauerjem, ki je prispeval številna gesla. Ob zadnjem prelomu enciklopedije tik pred tiskom je napisal še geslo o dr. Karlu Pečniku iz Roža, ki je ustanovil slovensko društvo Nil v Aleksandriji. Predhodno sem namreč v nedavno pridobljeni družinski dediščini našel in objavil izvirno arhivsko gradivo koroških Aleksandrink iz Zahomca, do zdaj neznanih v širši znanstveni skupnosti, ki se ukvarja s slovenskimi Aleksandrinkami.

Slovenci po svetu so vnašali svoje mednarodne izkušnje in poglede. Številni so bivši študenti Katje Sturm-Schnabl oz. njeni absolventi (koroški in dunajski Slovenci ter zdomci), kar potrjuje pomen dunajske slovenistike za stroko, ki pa še vedno ni primerno institucionalizirana oz. sistematizirana.

Med številnimi koroškimi slovenskimi avtorji pa združujemo tako izredno zanimive raziskovalce mednarodnega formata (Avguštin Malle, Herta Maurer Lausegger, Engelbert Logar idr.) kakor tudi – in to nama je bilo še posebej pri srcu – številne domačine in kulturnike, ki so pisali o svojih društvih ali drugače prispevali povsem specifično in dragoceno znanje in s tem potrdili visoko kakovost in civilizacijski pomen kulturnega dela na terenu v bukovniški tradiciji. Vinko Wieser je tako pisal o kulturnem društvu *Gorjanci* v Kotmari vasi ter o izredno zanimivem liku, županu in aktivistu *Matiju Prosekarju*. Franc Wakounig je napisal geslo o svojem društvu *SPD Borovlje*, Samo Wakounig pa o domačem društvu *Danica* v Šentprimožu, Simon Trießnig o svoji *Jepi*, Štefan Pinter o društvu v Šentjanžu, Engelbert Logar o svoji ožji kulturni pokrajini v okolici Suhe in Žvabeka. Urednika izhajava iz osrčja Celovškega polja in sva tako lahko prispevala številne izvirne in inovativne terenske temeljne znanstvene raziskave. Kot restavratorja starin sva iz sivega prahu splošnega nezavedanja – tudi med koroškimi Slovenci – spravila na dan bleščeč mozaik bogate dediščine Celovškega polja.

Slikovno gradivo

Že od vsega začetka je bil temeljni namen enciklopedije, da sodeželanom in širšemu evropskemu prostoru prikaže bogato dediščino, četudi je bilo na začetku težišče na zgodovini jezika in književnosti. S širitvijo diapazona predstavljenih metod – od kompilacije do inovativnih sintez ter novih terenskih in arhivskih raziskav – in raziskovalnih področij, zlasti na pravno in ustavno zgodovino, na umetnostno zgodovino, kulturne aktiviste in mnogo več, je enciklopedija dobila tudi nov naslov, ki ustreza njenemu osnovnemu sporočilu. S to sporočilnostjo je bila usklajena zasnova oblikovanja in slikovnega gradiva. In številne povratne informacije in pohvale o oblikovanju enciklopedije potrjujejo, da je to uspelo.

Slikovno oblikovanje vsekakor ni bilo naključno, je rezultat intenzivnega pripravljalnega in terenskega dela. Veliko fotografij izvirnih dokumentov in spomenikov so bistven element znanstvene argumentacije in s tem bistven del izvirnega znanstvenoraziskovalnega dela. V Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani sem imel dostop do bogatega kartografskega gradiva. Marsikatera slika nagrobnih kamnov, ki sem jih fotografiral na južnokoroških pokopališčih, je danes že zgodovinski dokument ali pa do zdaj neznana priča jezikovne in literarne zgodovine. Fotografirana platnica Šlojsnikove knjige predlog za uradne spise v obeh deželnih jezikih je edinstven dokument. Knjiga je iz zasebnega arhiva, zapisana v nobenem knjižničnem ali arhivskem katalogu in je hkrati pomemben element v dokazovanju pomena in učinkov koroške deželne ustave iz leta 1849. Fotografiji obeh platnic dvojezičnega koroškega deželnega zakonika iz let 1857 in 1859 sta prav tako edinstvena dokumenta, saj sta to edina izvoda zakonika iz teh let, ki je v raznih knjižnicah ohranjen le iz let 1850–1856. Pomembni sta torej tudi za znanstveno analizo zgodovinskih procesov. Slika slovenskega prevoda knjige krškega/koroškega slovenskega škofa Jakoba Peregrina Pauliča, ki je izšla pri Mohorjevi, je zlasti zato enkratna in zanimiva, ker knjiga ni zapisana v uradnem seznamu Mohorjevih knjig. Našel sem jo v osebni knjižnici neke ziljske družine in hkrati potrjuje pomembno mesto škofa Pauliča v slovenski kulturni zgodovini. Prav slike platnic in besedil Ziljanke Lisce Watzko potrjujejo visoko raven jezikovne in bralne kulture, kot jo mdr. opisuje v enciklopediji Polona Sketelj. Lisca Watzko – o njej sem napisal geslo – je prisposoda kulturnega udejstvovanja med koroškimi Slovenci tudi v nižjih socialnih slojih; hranila je celo vrsto danes redkih slovenskih molitvenikov in evangelijev iz 18. in 19. stoletja ter omenjeno Pauličevo knjigo. Slike s slovenskih križevih potov furlanskega slikarja Jakoba Brolla s Celovškega polja ali freske s slovenskimi napisi s Celovškega polja in Žitare vasi v Podjuni so bile v Sloveniji neznane, saj slovenski umetnostni zgodovinarji naštevajo le številna Brollova dela v današnji Sloveniji. Fotografije slik Marka Pernharta so bile prvotno vključene v monumentalno monografijo o slikarju z zanimivim umetnostnozgodovinskim spremnim besedilom. Vendar v omenjeni knjigi nikjer ni bilo zapisano, kdo je slike fotografiral. Po intenzivnem terenskem delu sem zvedel, da je vse slike poiskal v zasebnih zbirkah Hansjörg Abuja, potomec nekdanjega slovenskega (liberalno in nemško usmerjenega) deželnega poslanca iz Zille Petra Abuja, ter da se je Hansjörgu zgodila krivica. Izsledil sem njegovega sina Petra Abuja ml., ki mi je odstopil avtorske pravice. Pernhartovo sliko Poreškega zaliva na Vrbskem jezeru pa sem sam našel v neki zasebni galeriji ter jo fotografiral. Tudi številne druge fotografije zgodovinskih razglednic (deloma iz lastnega arhiva) ali arhivskega gradiva raznih kulturnih društev in kipov znamenitih Slovencev so prav tako rezultat lastnega truda in terenskega raziskovanja. Slike iz časopisov oz. raznih časopisnih člankov ali reklam za društvene

prireditve pa imajo svojo sporočilnost še zlasti zato, ker jih kot urednik celotnega slikovnega gradiva načeloma nisem prevedel v nemščino, da bi slovenščini v enciklopediji ohranil izvorno relevantno.

Metode

Vsa pričujoča kulturološka raziskovanja slonijo na temelju neizključujočega in integrativnega pojmovanja kulturoloških konceptov, to pomeni, da izhajajo iz predpostavke, da je povsem možno in legitimno, da obstajajo še druge znanstvene perspektive in s tem še druga težišča. Tak transkulturni pristop, ki pa po drugi strani tudi ne skriva svojih korenin, je sam po sebi inovativen.

Zato sva izdajatelja večkrat poudarila, da (kulturno) zgodovinopisje dandanes nikakor ne more biti ekskluzivno in da enciklopedija ne služi katerikoli državni ideologiji, ampak da je temeljno znanstvenoraziskovalno delo.

V enciklopediji so objavljeni izsledki izvernih in inovativnih terenskih raziskav in mikroštudije, nove temeljne raziskave s področja kulturne zgodovine. V njej najdemo tudi znanstvene analize, sinteze in terminološka gesla, ki opredeljujejo razne pojme, ki jih je bilo treba razčleniti zavoljo medkulturnega dialoga. Sam izbor je rezultat intenzivnega znanstvenoraziskovalnega dela in plodnega dialoga s številnimi avtorji gesel. Teme gesel so tako tudi rezultat analize na osnovi translacijskih ved.

Nad 1200 konceptualnih oz. redakcijskih kazalk, ki sem jih vnesel kot znanstveni urednik enciklopedije, nudi po svoje dodatne sinteze in poglede na določene teme; hkrati so pokazatelj pomena določene teme ali kraja. Lahko pa predstavljajo tudi izhodiščno točko za nadaljnje znanstvene raziskave.

Teme

Enciklopedija nudi izredno širok spekter tematskih sklopov, ki zrcalijo širino tako znanstvenega uredništva⁸ kot številnih avtorjev gesel, ter je rezultat intenzivnega znanstveno-raziskovalnega dela in dialogov. Gesla segajo od kompilacije znanega in dognanega preko aktualnih terenskih raziskav, inovativnih temeljnih raziskav, sodobnih analiz in sintez vse do postavljanja novih znanstvenih vprašanj za prihodne generacije. Vsa gesla so opremljena z bogatim **znanstvenim aparatom**, po možnosti z deli v obeh jezikih.

Gesla so temu primerno dokaj raznovrstna. Nekatera so **sistemska oz. znanstveno-teoretična** in se ukvarjajo z znanstvenimi metodami in miselnimi modeli oz. »splošno«

⁸ Sam sem ob vstopu v osnovno šolo govoril štiri jezike, obiskoval dva šolska sistema hkrati, opravil dve maturi (francoski bakalavreat in avstrijsko maturo), študiral sem na Dunaju pravo in tolmačenje (francosko, špansko), v Parizu terminologijo in mednarodno javno pravo, v Celovcu *Public Management*, v Mariboru zgodovino (23. junija 2016 sem uspešno zagovarjal doktorsko disertacijo o koroški deželni ustavi 1849 in ustavni zgodovini), opravil sem staž na UNESCO, kjer sem pisal petjezični slovar konvencije o svetovni dediščini (francosko, angleško, špansko, nemško, slovensko), delal sem mdr. v Evropskem parlamentu (delovni jeziki nemščina, francoščina, angleščina) ter dolga leta kot mednarodni strokovnjak za demokratizacijo v postravmatskem okolju v okviru misije OVSE v BiH (delovni jeziki angleščina, srbsčina, hrvaščina ter italijanščina in francoščina). Poleg francoskih pesmi pišem in objavljam zgodbe in pravljice o Celovškem polju v slovenščini: *Magnolija in tulipani, Pripovedi in resnične pravljice s Celovškega polja*. Celovec: Drava, 2014, ISBN978—3-85435-740-7.

sprejetimi predpostavkami, kar velja tako za znanost v Avstriji kot v Sloveniji in drugje po svetu. To so temelji, ki pogojujejo takšno in drugačno recepcijo kulturne zgodovine in brez katerih pravzaprav doseganje znanstvene produkcije, zlasti pa očitnih belih lis v znanju ne moremo razumeti (deetnizacija, zgodovinopisje in kognitivne disonance, asimilacija in posttravmatski stres, ime in identiteta, materinščina, ideologija dvojezičnosti, kontinuiteta itd.).⁹

Temu lahko prištejemo **konceptualna** ali **terminološka**¹⁰ gesla, ki so odgovor na javni diskurz v medkulturni dimenziji. Tako ima slovenski pojem nacionalno ali narodno zavednega koroškega Slovenca dokaj drugačno semantično polje kot nemški pojem *nationalbewusst*, zaradi česar obrazložim razliko med obema pojmom v geslu *Identitätsbewusstsein*, saj menim oz. meniva, da je to v nemških besedilih v večini primerov primernejši pojem. Prav tako je diskurz o »dobrih« zavednih Slovencih in asimilantih ali Nemcih dokaj zožen in ne zrcali družbene realnosti. Geslo o »kriptoslovencih« (*Kryptoslowenen* – beseda je ena izmed novih tvorb) opredeljuje dodatno družbeno dimenzijo in realnost.

Različni dolgoletni državniški sistemi so po svoje vplivali na regionalno rabo slovensščine in pojmi, ki so običajni v S(R) Sloveniji, pogosto ne ustrezajo koroški realnosti. Zato za koroške neplačane kulturnike redno uporabljamo pojem »kulturnega aktivista« (nem. geslo *KulturaktivistIn*), medtem ko v Sloveniji uporabljajo pojem »kulturnega delavca«, ki pa v nemškem prevodu *KulturarbeiterIn* ne ustreza jezikovnemu sistemu in ima dodatno drugo semantično polje. Podobno velja za dialektološki pojem *rožanščina*.¹¹ V nemškem prevodu pojma *Rosentaler Dialekt* se zoži oz. zminimizira semantično polje pojma na zgoraj opisano majhno geografsko pokrajino ob vznožju Karavank, ne pa na celotno osrednjo južno Koroško,¹² tako da ne vključuje Gur, Beljaškega okoliša, Osojskih Tur, v zgodovinski perspektivi Možberškega gričevja, Gosposvetskega polja in Hrebelj ter Celovškega polja in Velikovškega podgorja¹³ (zahodni del) ali Vršanov, kjer se nahajajo vasi, kot sta Škocjan v **Podjuni** in Kamen v **Podjuni**.

V Sloveniji razširjen strokovni pojem o »ustavni dobi« zajame standardno le obdobje od leta 1860/61 dalje in ne, kot je v Avstriji povsem običajno, že ves čas od prve državne ustave sodobnega časa oz. zgodnje konstitucijske dobe, to je Pillersdorfske ustave leta 1848, kajti avstrijska znanost jasno razlikuje med splošno (politično) zgodovino oz. zgodovinopisjem in posebno državno in ustavno zgodovino. Ni torej nič čudnega, da tudi slovensko zgodovinopisje do danes ni recipiralo prve dvojezične koroške deželne ustave iz leta 1849, kjer je v 3. členu zapisana enakopravnost obeh konstitutivnih narodov, kar je imelo precej pravnih učinkov, četudi nikdar ni bilo povsem uveljavljeno.¹⁴ Različna terminologija seveda tudi zrcali različne državniške koncepte. Koroški Slovenci imamo

⁹ Prim. gesla v ESKK: Bojan-Ilija Schnabl: *Entethnisierung; Geschichtsschreibung und kognitive Dissonanzen; Assimilationszwang; Assimilation (und posttraumatische Belastungsstörung); Name und Identität; Zweisprachigkeitsideologie*; Otto Kronsteiner: *Kontinuität*.

¹⁰ Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Aspekti novejšje slovenske terminologije s koroškega vidika: izsledki enciklopedijskih raziskovanj*, v: *Obdobja* 32. Ljubljana 2013, str. 365–374.

¹¹ Prim. geslo v ESKK: Jožica Škofič: *Rosentaler Dialekt / rožansko narečje*.

¹² Prim. gesla v ESKK: Bojan-Ilija Schnabl: *Osrednja južna Koroška; Osrednjejužnokoroško slovensko narečje [Zentralsüdkärntner slowenischer Dialekt / slowenischer Dialekt des Südkärntner Zentralraumes]*.

¹³ Prim. gesli v ESKK: Jernej Župančič, Bojan-Ilija Schnabl: *Völkermarkter Hügelland / Velikovško podgorje*; Martin Kuchling: *Völkermarkter Hügelland / Velikovško podgorje, slowenische Kulturvereine*.

¹⁴ Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Landesverfassung 1849* (ESKK); Bojan-Ilija Schnabl: *Koroška deželna ustava iz leta 1849 ter njeni izvori in posledice*. Phil. Diss. Maribor 2016, 700 str.

po vzoru drugih zgodovino pisij, npr. Avstrije in Francije, ok. 1400 let državniške zgodovine; seveda so bili babenberški in habsburški vojvode tudi »naši« vojvode,¹⁵ saj so jih ustoličili¹⁶ v slovenščini¹⁷ »naši« kosezi¹⁸. Enciklopedija je torej odraz lastne integrirane perspektive zgodovino pisja.

Številna gesla so **pregledna** in osvetlujejo določene teme ali pojave **splošne kulturne in politične zgodovine**: kulturno zgodovino, zgodovino pisje, gramatiko, kmečke upore, plemiški jezik, protestantizem, prepород, poslance deželnega in državnega zbora, časopise, združništvo, katastre, razvoj društvenega življenja, bukvoništvo, kulturna društva, ljudsko umetnost, glasbo, gledališče, Koroško, Kranjsko, Jugoslavijo, jožefinizem, janzenizem, *Spätjansenismus*, prepород, *Anschluss* 1938, *Generalplan Ost*, deportacije 1942, nemška nacionalna društva in še mnogo več.

Druga gesla prikazujejo **posamezne pojave**, recimo določena kulturna društva, številne ustanove, časopise, akterje. Nekatera gesla imajo tudi zavestno **kontrastni značaj**: *Windischenideologie / Windischentheorie; In pago Crouuati / Kroatengau; literarische Identität / territoriale Identität / Identitätsbewusstsein; Binnenwanderungen / Emigration ...*

Najdemo pa tudi celovite prikaze določenih avtorjev **in specifične aspekte** drugih avtorjev: *Germanisierung / statistische Germanisierung*; Beljaško omizje v Beljaku / Beljaško omizje v Trstu; ledinska imena (splošno) / ledinska imena v Šenttomažu; imena voda na Koroškem / vodovja na Koroškem; plebiscit 1920 / plebiscitna propaganda / plebiscitne cone / mejno vprašanje med Avstrijo in Jugoslavijo leta 1920 / plebiscitna praznovanja; šolstvo / šolstvo v coni A / učbeniki;¹⁹ poslanci / etnopolitično aktivni zavedni slovenski poslanci; terminologija / krščanska terminologija ...

Številna so gesla o **kulturni geografiji** in pregledna gesla o **kulturnih pokrajinah**, njihovih značilnostih, o večjih mestih (avtorji Matjaž Klemenčič, Peter Rustia idr.) in o krajih ali pomembnih vaseh. V Tinjah npr. – v nekdanji koseški naselbini in srednjeveškem taboru – so delovali skorajda vsi predstavniki slovenskega političnega katolicizma. V Hodišah najdemo kulturne spomenike prav od najstarejših sledov slovenske zgodovine do današnjih časov. O Šenttomažu pri Celovcu sicer ni posebnega gesla, saj je bila vas sedež posebej opisanega kulturnega društva Edinost in posojilnice, vendar opozarjajo konceptualne kazalke na številna gesla, kjer je govora o Šenttomažu (Edinost, ledinska imena, domača hišna imena, koseški pravni red, osebnosti, ki so delovale v nekdanji politični občini in fari ...).

V enciklopedijo so vključena številna gesla, ki integralno opisujejo celotne **geografske pokrajine**²⁰ v vsej njihovi kulturnozgodovinski širini in pomenu:²¹ Osojske Ture

¹⁵ Prim. gesli v ESKK: Werner Drobesch: *Kärnten / Koroška*; Bojan-Ilija Schnabl, Stane Granda: *Adelssprache*.

¹⁶ Prim. geslo v ESKK: Otto Kronsteiner: *Fürsteneinsetzung*.

¹⁷ Prim. gesla v ESKK: Otto Kronsteiner: *Karantanerslowenisch*; Bojan-Ilija Schnabl, Katja Sturm-Schnabl: *Altslovenisch; Altslowenisch*; Bojan-Ilija Schnabl: *Standardsprache; Landessprache*.

¹⁸ Prim. geslo v ESKK: Otto Kronsteiner: *Edlinger / kosezi*.

¹⁹ Prim. gesla v ESKK: Theodor Domej: *Schulwesen; Sprachgrenze im 18. Jahrhundert*; Daniel Grafenauer: *Schulwesen unter jugoslawischer Verwaltung in der Zone A*; Reinhold Jannach: *Schulbuch*.

²⁰ Prim. gesli v ESKK: Bojan-Ilija Schnabl: *Gegendname; Kulturlandschaft*.

²¹ Ob izdajanju *Velikega atlasa Slovenije* so sicer bili kartografsko upoštevanani in natančno obdelani tudi nekateri za nas koroške Slovence in strokovnjake pomembni južnokoroški kraji, vendar očitno brez koroške državnopravne (ali cerkvenopravne) tradicije, saj ni zajeto celotno področje nekdanjega obveznega dvojezičnega šolstva, ki velja za referenčno, kakor tudi ne področje slovenskega cerkvenega jezika po farah. Tako ostaja za koroške strokovnjake atlas torzo, ki predstavlja odlično gradivo, a le za tiste kraje, ki jih upošteva.

in Možberško gričevje²² (vključno Zajezeranov²³), Hreblje / Hrebelja,²⁴ Labotska dolina,²⁵ Rož,²⁶ Podjuna,²⁷ Gure,²⁸ Karavanke²⁹ in Zilja³⁰ ali Gosposvetsko polje,³¹ Celovško polje idr. Za slednje sem, ker je v kolektivni zavesti očitno postalo domala bela lisa na zemljevidu, izpisal vsa gesla, kjer je Celovško polje tematizirano, in sem naštel 62 gesel.³²

Posebna gesla so namenjena tudi številnim krajem s posebnim pomenom za karantansko in kasneje slovensko kulturno zgodovino, kot so to številni samostani v širši Avstriji in okolici (Bamberg, Brixen, Freising, Innichen, Kremsmünster, Millstatt, Molzbiel, Oglej, Osoje, Salzburg, Sekova, Šentandraž v Labotski dolini, Šentpavel v Labotski dolini, Šentpeter na Gori ...).

Številna zgoraj omenjena (konceptualna in druga) gesla so posledica intenzivnega arhivskega znanstvenoraziskovalnega dela, iz katerega so nastale številne **izvirne izdaje virov in dokumentov**: krajevni imeniki iz let 1850, 1854, 1860, 1880, 1883, 1910, Kranzmayrjeva izvirna slovenska krajevna imena izven ustaljenega geografskega področja južne Koroške. Ta gesla bistveno razširijo že tako bogat fond Zdovčevih³³ krajevnih imen, pri

²² Prim. geslo v ESKK: Reginald Vospnerik: *Ossiacher Tauern und Moosburger Hügelland / Osojske Ture in Možberško gričevje*.

²³ Bojan-Ilija Schnabl: *Zajezerani* (ESKK).

²⁴ Bojan-Ilija Schnabl: *Krähwald / Hrebelja (Hreblje)* (ESKK).

²⁵ Reinhold Jannach: *Lavanttal / Labotska dolina* (ESKK).

²⁶ Bojan-Ilija Schnabl: *Rosental / Rož* (ESKK).

²⁷ Bojan-Ilija Schnabl: *Jauntal / Podjuna* (ESKK).

²⁸ Bojan-Ilija Schnabl: *Sattnitz / Gure* (ESKK).

²⁹ Reinhold Jannach, Bojan-Ilija Schnabl: *Karawanken / Karavanke* (ESKK).

³⁰ Reinhold Jannach: *Gailtal / Ziljska dolina* (ESKK).

³¹ Bojan-Ilija Schnabl: *Zollfeld / Gosposvetsko polje* (ESKK).

³² Gesla v ESKK o Celovškem polju ali z opisanim aspektom kulturne zgodovine pokrajine:

Peter Fister: *Volksarchitektur; Wehrkirchen*; Tatjana Feinig: *Klagenfurt / Celovec*; Hanzi Filipič: *Hutter, Janez*; Maja Francé: *Švikaršič, Zdravko*; Metka Furlan: *Gutsman, Oswald*; Reinhold Jannach, Josef Strauss: *Stefan, Josef*; Avguštin Malle: *Rosbacher, Bernard Gašper*; Slovensko društvo v Celovcu; *Tabor*; *Zedinjena Slovenija*; Bojan-Ilija Schnabl: *Božič, Valentin*; *Brollo, Jacobo*; *Bürgermeister (župani)*; *Dolina / Dolina, Wallfahrtsort*; *Flurnamen in St. Thomas am Zeiselberg / Šenttomaž nad Celovcem*; *Grabinschriften*; *Identität, territoriale*; *Inkulturation*; *Inschrift*; *Klagenfurter Feld / Celovško polje*; *Klagenfurter Marktordnung, 1793*; *Kreuzweg*; *Kryptoslowenen*; *Kulturgeschichte*; *Kulturlandschaft*; *Lingua franca*; *Luschin, Franz Xaver (Lušin, Franc)*; *Markovič, Peter*; *Name und Identität*; *Pogačnik, Jožef*; *Pernhart, Markus*; *Pfarrkarte der Diözese Gurk / Krška škofija 1924*; *Poljanci*; *Rož*; *Skala, kulturno društvo (Grafenstein / Grabštanj)*; *Südkärntner Zentralraum*; *Tainach / Tinje*; *Windisch, Christoph*; ter kratki zapisi toponimov: *Dürnfeld / Suho polje*, *Rosenegg / Rožnek*; *Schöndorf / Lepa vas*; *Witternitz / Vertenica*; Bojan-Ilija Schnabl, Daniel Sturm: *Sodaliteta (Sodalitas)*; Uši Sereinig, Bojan-Ilija Schnabl: *Bildstock*; Polona Sketelj: *Wallfahrten*; Janez Stergar: *Gross, Šimen*; Josef Strauss: *Sablatnik, Josef*; Katja Sturm-Schnabl: *Brabenec, Ivan*; *Edinost Šenttomaž*; *Goëss*; *Goëss, Johann Anton*; *Klagenfurter Feld, Mundart der Poljanci im Klagenfurter Feld*; *Lužnik, Amalija*; *Mitsch, Anton Josef*; *Sturm, Andrej*; *Josef Till*; *Rozman, Jožef (Celovski iz Šentjurja pri Celovcu)*; *Widowitz, Johann Baptist*; *Nužej Tolmajer*; *Wang, Jakob*; Peter G. Tropper, Bojan-Ilija Schnabl: *Grochar, Anton*; *Wilhelm Wadl*: *Edlingerdienste auf dem Gemeindegebiet von Magdalensberg / Štalenska gora*; *Edlinger-Gemeinschaftswald am Christophberg / Krištofova gora*; *Edlinger-Gerichtsbarkeit auf dem Gemeindegebiet von Magdalensberg / Štalenska gora*. Skupaj 62 gesel.

Temu lahko prištejemo še opis društev s sedežem v Celovcu: *Društvo za zgodovino in narodopisje koroških Slovencev*, *Katoliško politično in gospodarsko društvo za Slovence na Koroškem*, *Kmečka zveza*, *Koroška slovenska stranka*, *Mohorjeva, Narodni svet za Slovenijo*, *Podporno društvo za slovenske visokošolce na Koroškem*, *Slovanska čitalnica*, *Slovenska krščansko-socialna zveza za Koroško*, *Slovenska prosvetna zveza*, *Slovensko društvo v Celovcu*, *Trdnjava*. Prav tako relevantne so cerkvene ustanove: *Collegium sapientiae et pietatis*, *Marianum*, *Mohorjeva*, *Priesterseminar* in sama škofija: *Diözese Gurk/Krška škofija*.

³³ Prim.: Pavel Zdovc: *Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem, razširjena izdaja = Die slowenischen Ortsnamen in Kärnten, erweiterte Auflage*. Ljubljana: SAZU, 2010, ISSN 0560-2920.

čemer je treba poudariti, da je imenik iz leta 1860 prvi, ki uradno razlikuje med dvema jezikovnima področjema v deželi, saj so prejšnji dvojezični za celotno deželo, kar je tudi izraz državniške samopodobe na osnovi deželne ustave iz leta 1849. Med edicije listin lahko štejemo še prepis in analizo Celovškega tržnega reda iz leta 1793 ali pa prepis vseh znanih slovenskih baročnih kronogramov. Vsebinsko prikazan je tudi dvojezični zemljevid koroških far iz leta 1924.

V enciklopediji najdemo poleg tega številna sodobna dela o **toponomastiki** (vključno s konceptom *slovenskih regionalnih endonimov*³⁴) ter krajevna imena od Vzhodne Tirolske in Lungaua³⁵ preko avstrijske Štajerske³⁶ do južne Gradišanske³⁷. V tem sklopu lahko vidimo tudi toponomastična in druga gesla Heinza-Dieterja Pohla.³⁸ Čez rob koroškega mikrokozmosa gleda enciklopedija tudi npr. z geslom o štajerskih Slovencih v Prvi avstrijski republiki Andreje Habera-Zemljič.

Številna gesla temeljijo v dobršni meri tudi na **izvirnih terenskih raziskavah**: ledinska imena v Šenttomažu, hišna imena v Šenttomažu, nagrobni napisi na Celovškem polju, Wiesfleckerjeve študije o *soseščini* ter o *žlahti* v Spodnji Zilji idr.

Posebno pozornost sva namenila t. i. **gender studies** oz. raziskovanju položaja žensk v koroški slovenski družbi; tako je nastalo kar nekaj gesel s tem težiščem, številna pa so tudi gesla o posameznih ženskah skozi kulturno zgodovino, četudi je bila družba dolgo izrazito patriarhalna.

Posebno bogata so številna **jezikoslovna** gesla z opisom vseh narečij koroške skupine in s sodobno opredelitvijo pojmov, kot so narečje, narečna skupina, tujim bralcem običajno neznani pojmi akanje, štekanje, švapanje, pakanje ter pojmi slovenščina na Koroškem, jezikovna meja, glotonim / ime jezika. Zlasti s poimenovanjem osrednjejužnokoroškega govora poljanščine Celovškega polja³⁹ gre enciklopedija korak naprej v slovenski dialektologiji. Poleg tega so opisani številni aspekti zgodovinskega jezikoslovja (starocerkvenoslovanščina, krščanska terminologija, staroladinščina, starobavarščina, »Walchen«) in dokumenti (*Brižinski spomeniki*, *Celovski rokopis*, *Črnjanski rokopis*, *Kapelški pasijon*, *Kijevski listi*, *Kolomonov žegen*, *Leški rokopis*, *Listina Pilatove ustanove*, *Loška pesmarica*, *Metarnikovo prerokovanje*, *Sadnikarjev rokopis*, *Tinjski rokopis*, *Začetek cerkve sv. Uršule ...*) ali zapisi (*Buge vas primi*). Seveda najdemo življenjepise domala vseh relevantnih jezikoslovcev (razen enega, za katerega se je izkazalo, da je bil član SS-a in je sodeloval pri ropanju arhivov na Balkanu in v Rusiji, vendar je tudi to zapisano).

Posebne pozornosti je deležna tudi sodobna **sociolingvistika** s številnimi gesli in inovacijami, ki se odzivajo na koroško realnost: sociolekt, dvojezičnost, materinščina, izobraženski jezik, lingua franca, imerzija, občevalni jezik (vključno s pravno dimenzijo), *gemischtsprachig*, *Mischsprache*, *Relevanz und Redundanz von Sprache, Name und Identität* idr. Zlasti pri sociolingvistiki časovna omejitev na leto 1942 ne bi bila smotrna, ker šele analiza daljših procesov in prelomnic daje relevantne znanstvene rezultate.

³⁴ Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Standardsprache* (ESKK, posebej str. 1290).

³⁵ Heinz-Dieter Pohl: *Toponyme slawischer bzw. slowenischer Herkunft in Osttirol und in Salzburg* (ESKK).

³⁶ Brigitte Madner: *Toponyme, karantanisch-slowenische in der Steiermark* (ESKK).

³⁷ Bojan-Ilija Schnabl: *Raabtaler Slowenen* (ESKK).

³⁸ Prim. gesla Heinza-Dieterja Pohla v ESKE: *Bergname; Entlehnung* (skupaj z Ludvikom Karničarjem); *Flurname; Gewässername; Korotan; Küchensprache; Namenkunde; Ortsname; Toponyme slawischer bzw. slowenischer Herkunft in Osttirol und in Salzburg*.

³⁹ Katja Sturm-Schnabl: *Klagenfurter Feld / Celovško polje, Mundart der Poljanci* (ESKK).

Številna gesla postavljajo **srednjeveško zgodovino** oz. zgodovinopisje v novo luč, ne da bi zastopala le en vidik. Salzburški profesor Otto Kronsteiner, pisec številnih gesel, postavlja ključna metodološka vprašanja zgodnesrednjeveškega zgodovinopisja, konceptov in kontinuitete v evropski medkulturni okvir.⁴⁰ Terenske raziskave dunajsko-koroškega raziskovalca Stefana Eicherta so dragoceni dodatni viri spoznanj,⁴¹ katerim je treba dodati še prispevka Andreja Pleterskega,⁴² raziskave Markusa Wenningerja ali Herwiga Wolframa⁴³ ter *Carmulo* Darje Mihelič. S srednjim vekom se ukvarja tudi Theodor Domej.⁴⁴ Temeljne in do zdaj v slovenskem okolju komajda recipirane terenske in arhivske raziskave trške občine Štalenska gora Wilhelma Wadla imajo tako po metodi kot po pomenu posebno težo za razvoj znanstvene misli.⁴⁵ Šele z njegovimi temeljnimi znanstvenimi raziskovanji se je postavilo ključno pravnozgodovinsko vprašanje o državopravnem sistemskem okviru dolgotrajnega obstoja karantanskih in kasneje – na osnovi pravne, jezikovne, mitološke/mitotvorne in druge kontinuitete – slovenskih kosezov v fevdalni dobi. Odgovor sem našel v personalnem načelu⁴⁶ in s tem močno 'mitologizirano' in 'ideologizirano' vprašanje ustoličevanja koroških vojvod uvrstil v povsem običajen pravni red tega časa.

V številnih geslih je predstavljena **državna in državopravna zgodovina**, deloma izrazito v avstrijski pozitivistični tradiciji (kraljestvo Ilirija, Notranja Avstrija, Ilirske province, kronovina, zgodovinske dežele ...).⁴⁷ Zlasti v kulturni zgodovini naroda, ki je bil zelo zgodaj pokristjanjen oz. je prevzel krščansko vero, je izredno pomembna **cerkvena zgodovina**, njena administrativna struktura, ustanove, številni akterji – svetniki, svetnice, škofje in duhovniki – kot jih prikazuje enciklopedija. Številna gesla se posebej

⁴⁰ Gesla Otta Kronsteinerja v ESKK: *Abraham, Bischof von Freising; Alpendlawisch; Altbairisch; Altkirchenslawisch; Altlatinisch / Ladinisch; Awaren; Bagoaria; Bibel; Carantani (Karantaner); Chiemsee; Czoernig, Karl; Dialektgruppe; Duces Carantanorum; Edlinger / kosezi; Ethnogenese; Ethnonym; Freisinger Denkmäler; Fürsteneinsetzung; Fürstenstein (Herzogstuhl); Glagolica; Glottonym / Sprachname; Hafner, Stanislaus; In pago Crouuati; Isačenko, Aleksandr Vasil'evič; Karantanerslowenisch; Karantani; Karantansche Mark; Karnburg / Krnski Grad; Karolingisch; Kiewer Blätter; Kocelj; Kontinuität; Kranzmayer, Eberhard; Lessiak, Primus; Lexer, Matthias; Maria Saal / Gospa Sveta; Methodvita; Minnesänger; Modestus; Ostarrichi; Personennamen, karantanerslowenische; Rechtsinstitutionen, karantanerslowenische; Salzburg; Seckau; Slovenia submersa; Slowenenzehent; Slowenisch in Kärnten / Koroška; Sprachgattungen; Sprachgrenze; Sprachmischung, mittelalterliche; Sprachwechsel; Tabula Peutingeriana; Terminologie, christliche; Verbrüderungsbuch; Virgil; Walchen; „Windisch“; Zweinamigkeit, mittelalterliche.*

⁴¹ Gesli Stefana Eicherta v ESKK: *Frühmittelalterliche Kirchen in Kärnten / Koroška; Grabelsdorf / Grabalja vas im Frühmittelalter.*

⁴² Gesli Andreja Pleterskega v ESKK: *Archäologisches Bild von Kärnten / Koroška im Frühmittelalter; karantanisch-Köttlacher Kulturkreis.*

⁴³ Prim. gesla v ESKK: Otto Kronsteiner: *In pago crouuati*; Herwig Wolfram: *Kroatengau; Christianisierung; Conversio Bagoariorum et Carantanorum; Historia Langobardorum*; Markus Wenninger: *Domitian von Millstatt; Hermagor / Šmohor – Pfarre; Hermagoras, hl.; Herzöge von Kärnten / Koroška; Liudevit–Aufstand; Molzbichl; Sankt Peter am Bichl (Šentpeter na Gori).*

⁴⁴ Nekatera gesla Theodorja Domeja v ESKK: *Eidesformeln; Ethnonym »Slowene« im Deutschen; Kolonisierung mittelalterliche; Windische Ideologie des Herzogtums Kärnten / Koroška.*

⁴⁵ Gesla Wilhelma Wadla v ESKK: *Edlingerdienste, Gurnikämter und Brennamt im Gemeindegebiet von Magdalensberg / Štalenska gora; Edlinger–Gemeinschaftswald am Christofberg / Krištofova gora; Edlingergerichtsbarkeit im Gemeindegebiet von Magdalensberg / Štalenska gora; Slovenica im Kärntner Landesarchiv.*

⁴⁶ Bojan-Ilija Schnabl: *Personalitätsprinzip Dualismus der Rechtsordnung* (ESKK).

⁴⁷ Prim. gesla v ESKK: Sonja Kert-Wakounig: *Amtssprache; Kulturautonomie*; Hanzi Filipič: *Wahlordnungen und Nationalitätenpolitik vor dem Ersten Weltkrieg*; Bojan-Ilija Schnabl: *Landesgesetzblatt, Kärntner (1850–1859); Reichsgesetzblatt; Landesorganisationskommission, Kärntner.*

ukvarjajo z **novjšo ustavno zgodovino**.⁴⁸ Državnopravna gesla so prav zato pomembna, ker ustrezajo avstrijskim državniškimi miselnim modelom, zato jih bodo Avstrijci zlahka integrirali, medtem ko predstavlja v slovenski znanosti državnapravna dimenzija v veliko manjši meri temeljno strukturo tudi v številnih drugih vedah. To je verjetno mdr. tudi razlog, zakaj koroška deželna ustava iz leta 1849 do zdaj ni bila recipirana ali zakaj niso bili niti dvojezični deželni zakoniki niti dvojezični uradni krajevni imeniki prikazani v njihovi državno- in ustavnopravni dimenziji.

Izredno bogat in ploden je bil znanstveni diskurz s številnimi **etnologi**, mdr. s Slovenskega narodopisnega inštituta Urban Jarnik (Martina Piko, Uši Sereinig), Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani (Polona Sketelj), z Univerze v Celovcu (Herta Maurer-Lausegger), s Štajerskega deželnega arhiva (Peter Wiesflecker) in še z drugimi: z Bojanom Knificem, Evo Kodrič-Dačić, Moniko Kropelj, Heleno Ložar Podlogar, Tomažem Simetingerjem, Marijo Stanonik ... V njihovih geslih se razodeva izredno bogata dediščina, v številnih osebnih geslih pa so dodatno opisani številni ustvarjalci in raziskovalci. Vzporedno s pričakovanim »standardnim«⁴⁹ fondom gesel najdemo še številna izvirna raziskovalna dela na terenu in na osnovi zasebnega arhivskega gradiva avtorjev ter konceptualno inovacijo »inkulturacije«,⁴⁹ ki – ne da bi zanikala narodnost – postavlja v ospredje kulturne procese in s tem hkrati premošča razne mitologizacije in ideologizirano etnopolitično polznanost.

K temu je treba prišteti še številne zanimive prispevke in raziskave s področja **glasbene kulture**, ki je še kako pomembna za razvoj jezikovne in splošne kulture (Hanzi Gabriel, Engelbert Logar, Hanzi Gabriel, Franc Križnar, Jože Ropitz ...).

Skladno s prvotnim težiščem enciklopedije je pomemben del posvečen **književnosti**, ki je tudi v evropskem okviru nekaj posebnega. Tudi tu enciklopedija ne le zajame bogato znano in raziskano dediščino, temveč je prav znanstvenoraziskovalno delo omogočalo nove sinteze in zaključke. Ivan Cankar in Prežihov Voranc dobivata iz zunanje perspektive Katje Sturm-Schnabl nove dimenzije, ki so zlasti relevantne v mednarodni komparativistiki. Analiza slovenskih nagrobnih napisov⁵⁰ na osnovi terenskih in jezikovnih raziskav je pripeljala do uvrstitve tega sklopa med literarne zvrsti ter hkrati prispevala k ohranjanju te pogosto ogrožene dediščine. Številne mikroštudije posameznih avtorjev, znanih in manj znanih, starih bukovnikov in mlajših avtorjev pa so privedle do zaključka, da bukovništvo ni le seštevek samoukov in literarna zvrst, ampak da ga je treba razumeti kot širše kulturno gibanje, ki zajema vse vrste kulturnega udejstvovanja in brez katerega koroški Slovenci številnih civilizacijskih katastrof ne bi preživeli. Je pravzaprav edinstven prispevek k nematerialni svetovni dediščini, kot jo opredeljuje UNESCO.

Posebno pozornost sva posvetila tudi **umetnostni zgodovini**. Gotska cerkev sicer nima primarno etničnega / jezikovnega konteksta, so pa umetnostne tvorbe nastale v določenem kontekstu, ki je še zlasti takrat relevanten, ko je v povezavi s slovenskimi napismi na znamenjih, križevih potih idr. Pogosto pridejo pri teh delih seveda do izraza tudi mednarodni kulturni tokovi. Tako npr. dela že omenjenega furlanskega neonazarenskega

⁴⁸ Prim. gesla v ESKK: Bojan-Ilija Schnabl: *Landesverfassung 1849; Oktroyierte Märzverfassung 1849; Dezemberverfassung*.

⁴⁹ Bojan-Ilija Schnabl: *Inkulturation* (ESKK); Bojan-Ilija Schnabl: *Inkulturation, fenomen kulturnih procesov na Koroškem*, v: *Studia Mythologica Slavica XV* (Ljubljana 2012), str. 231–246, http://sms.zrc-sazu.si/pdf/15/SMS-2012-15_Schnabl.pdf

⁵⁰ Bojan-Ilija Schnabl: *Grabinschrift* (ESKK).

slikarja Jacoba Brolla v slovenski umetnostni zgodovini niso poznana. Po drugi strani pa v tradicionalni avstrijski umetnostni zgodovini ni predstavljeno narodnostno ali jezikovno ozadje pomembnega ekspresionističnega slikarja Franca Wiegeleja, doma iz Čajne. Marka Pernharta iz Medgorij pa lahko vidimo kot prisposodbo za razvoj koroške družbe in je zato izredno zanimiv lik koroške slovenske kulturne zgodovine.

V enciklopediji najdemo zelo veliko **biografij**. Posebnega pomena pa so številni ključni in stranski, znani in manj znani ali sploh neznani akterji tega časa, pri čemer je – iz slovenske zgodovinske perspektive – preseganje tradicionalnih etničnih kategorij »lastnega« in »tujega« oz. »odtujenega« omogočalo nova spoznanja o družbenih razvojih tega časa. Poleg že znanih »zavednih« Slovencev najdemo predstavnike celotnega družbenega spektra, od deželnega glavarja Šlojsnika, številnih deželnih poslancev do takih, ki se niso uvrstili v slovensko nacionalno gibanje, pa so vseeno del deželne kulturne zgodovine. Biografije številnih slovenskih škofov v Krški in Lavantinski škofiji v predmarčni dobi tako npr. kažejo na to, da so Slovenci in slovenščina še imeli določeno družbeno vlogo, ki se zrcali v kasnejši deželni ustavi 1849. Biografije številnih kulturnih aktivistov prikazujejo bogato družbeno življenje in so pokazatelj družbenih procesov. Na osnovi velikega števila slovenskih občinskih županov in analize državnopravnega oz. ustavnega razvoja je bilo treba v posebnem geslu analizirati položaj županov oz. sistematizacijo občin znotraj ustavnega reda. Biografije številnih duhovnikov-aktivistov – ki jih brez pomoči vodje celovškega škofijskega arhiva dr. Petra Tropperja ne bi mogel sestaviti – je bilo potrebno povezati z državnopravno zasidranostjo cerkve v družbi in državi; s konkordatom leta 1855 je katoliška cerkev dobila pomembno vlogo in samozavest, kar je pripeljalo – po razglasitvi decembrske ustave 1867 in svobodnega ustanavljanja društev – do razcveta slovenskega društvenega življenja. Biografije številnih svetnikov, zlasti Liharde Kamenske, pa ne moremo razumeti brez upoštevanja karantanskega pravnega reda, zlasti pa ne brez sodobnega kulturološkega pristopa »inkulturacije«.

Zaključki

Enciklopedija slovenske kulturne zgodovine na Koroškem je izvirno medkulturno, interdisciplinarno inovativno znanstvenoraziskovalno delo in delo temeljnih kulturnih ved (nem. *geisteswissenschaftliche Grundlagenforschung*). Enciklopedija je postala, zahvaljujoč vsem, ki so tako ali drugače pri njej sodelovali, referenčno delo ne le za koroške Slovence, ampak tudi za številne druge ciljne publike. Predvsem pa želi biti prispevek k evropskemu znanstvenemu in kulturnemu integracijskemu diskurzu.

Združila je številne avtorje najrazličnejših obzorij in gradila mostove ter postavila temelje za nadaljnje plodno sodelovanje in je prispevek k razumevanju narodov in narodnosti v Evropi in alpsko-jadranski regiji.

Celotna enciklopedija je uredniško tako zgrajena, da je zanimiva tudi za Slovence (državljanke Republike Slovenije) oz. da je razumljiva v medkulturnem dialogu. Pojmi in inovativni koncepti ter terminološke opredelitve so zato mišljene tudi kot obogatitev Slovarja slovenskega knjižnega jezika, naloga pristojnih ustanov pa bo, da vse te pojme tudi prenesejo v slovar.

Enciklopedija je prispevek k interdisciplinarnim znanstvenim diskurzom, hkrati pa tudi navdih in inspiracija za bodoče raziskovalke in raziskovalce. Številna znanstvena

vprašanja je že postavila, številna druga se bodo še odprla ob nadaljnjem raziskovanju na terenu in po arhivih. Pripomogla bo k razvoju muzejskega prikazovanja koroške slovenske kulturne zgodovine, zlasti na Koroškem.

Vsekakor bo enciklopedija še dolgo referenčno delo zavaljo bogatega izvirnega gradiva, strokovnih in konceptualnih inovacij, terminoloških raziskovanj in opredelitev ter bogatega korpusa biografij ne le znanih »zavednih« Slovencev, ampak številnih aktivistov in drugih, ki so sooblikovali kulturnozgodovinsko podobo dežele.

Seveda tako široko zasnovano delo razodeva vso svojo globino in širino šele s časom in ob večkratnem listanju in prebiranju člankov ter številnih konceptualnih oz. redakcijskih kazalk, ki vzpostavljajo nove povezave ter učinkujejo globoko na raven miselnih modelov bralcev.

Enzyklopädie der slowenischen Kulturgeschichte in Kärnten/Koroška, Von den Anfängen bis 1942 – Überlegungen des wissenschaftlichen Redakteurs anlässlich ihrer Publikation

Bojan-Ilija Schnabl

Die Enzyklopädie der slowenischen Kulturgeschichte in Kärnten/Koroška, Von den Anfängen bis 1942 der Herausgeber Katja Sturm-Schnabl und Bojan-Ilija Schnabl ist ein modernes, genuines interdisziplinär und interkulturell angelegtes Werk der geisteswissenschaftlichen Grundlagenforschung über regionale slowenische und interkulturelle Prozesse insbesondere in Kärnten/Koroška (Österreich), das für ein europäisches Publikum in deutscher Sprache verfasst wurde. Vielfach wird es als „Magnum Opus“ betrachtet, das mit einer europäischen Vision geschrieben wurde. Die Enzyklopädie will ein Beitrag zum europäischen wissenschaftlichen Integrationsdiskurs sein.

Die kulturwissenschaftliche Enzyklopädie ist ein wissenschaftliches Nachschlagewerk mit über 1.000 Lemmata und, einschließlich der konzeptuellen Querverweise, insgesamt über 2.100 Einträgen. Über 160 Autoren unterschiedlicher wissenschaftlicher Prägungen aus Österreich, Slowenien, Italien, Deutschland, Frankreich, Russland und den USA haben dabei mitgewirkt. »Spezifische Perspektiven und Schwerpunktsetzungen als Wiederhall bzw. als Reaktion auf den allgemeinen gesellschaftlichen und wissenschaftlichen Diskurs bieten zudem neue, relevante wissenschaftliche Erkenntnissen. Die enzyklopädische und strukturierte Form bietet dabei einerseits einen erleichterten Zugang zu vorhandenen Einzelergebnissen der Forschungen und erschließt zudem in der Zusammenschau der unterschiedlichen Lemmata zusätzliche Meta-Ebenen und weitere Dimensionen des Wissens.«

Da die Terminologie der Enzyklopädie zweisprachig, deutsch und slowenisch, konzipiert ist, ist sie auch erfassbar für Slowenen aus Slowenien. Deshalb ist es auch ein Ziel, einen Beitrag zur Entwicklung der allgemeinen und fachsprachlichen slowenischen Terminologie bzw. den einschlägigen Wörterbüchern zu sein. Zudem will sie neue und innovative kulturwissenschaftliche Konzepte in den slowenischen Wissenschaftsraum einbringen.

